

Jakub Pieczara

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Kraków

STAROPOLSKIE KSIĘGI METRYKALNE PARAFII ŚWIĘTEGO KLEMENSA W WIELICZCE JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD HISTORIĄ LOKALNĄ

Od początku XX wieku w polskiej nauce można zaobserwować wzrost zainteresowania księgami metrykalnymi jako źródłem m.in. do historii lokalnej¹. Są one m.in. również nieocenionym źródłem informacji dla demografii historycznej, gdyż powszechne spisy ludności na ziemiach polskich posiadamy dopiero od schyłku XVIII wieku². Pozwalają poznać

¹ W latach powojennych tematykę podjęli m.in.: J. B a s z a n o w s k i, *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601–1846 w świetle tabel ruchu naturalnego*, Gdańsk 1995; I. G i e y s z t o r o w a, *Rodzina staropolska w świetle badań demograficznych. Zarys problematyki* [w:] *Spółczesność staropolska*, T. 2, red. A. Wyczański, Warszawa 1979, s. 159–175; M. K ę d e l s k i, *Zaludnienie prawobrzeżnej Ukrainy w drugiej połowie XVIII wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 18: 1990, s. 53–91; K. K o r e n d a, *Rejestracja metrykalna parafii Pszczew z XVII wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 24: 2003, s. 45–73; *Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej, ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości historycznej mieszkańców*, red. M. Wyżga, Kraków-Raciborowice 2011; H. K u r o w s k a, *Rekonstrukcja rodziny gubińskiej w pierwszej połowie XVIII wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 26: 2005, s. 61–77; P. Ł o z o w s k i, *Demografia rodziny mieszczańskiej w Starej Warszawie w pierwszej połowie XV wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 34: 2014, s. 7–24; K. M i k, *Ruch naturalny i rozwój Krakowa w drugiej połowie XVIII w.*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 2: 1969, s. 119–137; E. P i a s e c k i, *Ludność parafii bejskiej (woj. kieleckie) w świetle ksiąg metrykalnych z XVIII–XX w. Studium demograficzne*, Warszawa 1990; K. S k r ę z y n a, *Seks w małym mieście. Życie intymne mieszkańców Słomnik w XVIII w.* [w:] *Ciało, seksualność, pornografia w perspektywie historycznej*, red. P. Jędrzejewski, K. Szlęzak, G. Szuster, Kraków 2015, s. 109–128; M. W y ż g a, *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej*, Kraków 2011; tenże, *Parafia św. Jakuba Apostoła w Więclawicach i jej rejestracja metrykalna z XVII–XVIII wieku. W stronę monografii historycznej* [w:] *Wpływ Roku Jakubowego na rozwój kultu i drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Kraków 2011, s. 177–224.

² Pierwszy spis ludności w Rzeczypospolitej odbył się w 1777 roku z polecenia Departamentu Policji w Radzie Nieustającej. Miał on na celu rejestr mieszkańców w poszczególnych miastach królewskich, uwzględniając chrześcijan oraz ludność żydowską. Kolejny spis odbył się w 1789 roku. Obejmował całe państwo i miał charakter podatkowo-wojskowy. Z kolei lustracja dymów była spisem częściowym (stany uprzywilejowane tj. szlachta oraz duchowieństwo zostały wyłączone), właściciele posesji na wsiach i w miastach samodzielnie wypełniali wcześniej przygotowane druki,

strukturę ludności, jej ruch naturalny i elementy ruchu wędrownego, zwłaszcza pod kątem wybranej miejscowości i parafii, w której dokumenty zostały sporządzone³. Umożliwiają analizę zjawisk, np. płodności kobiet, śmiertelności dzieci czy oceny stanu zaludnienia oraz opisu społeczności lokalnej. Blisko sto lat temu o znaczeniu metryk pisał Kazimierz Dobrowolski⁴. Zapisy proboszczów, wikariuszy oraz innych księży, którzy sprawowali posługę kapłańską w danej parafii, są bogatym źródłem historycznym, służącym do badań demograficznych, statystycznych i genealogicznych. Wydaje się, że pojawiające się błędy spisujących nie zniekształcają zawartych w metrykach informacji ogólnych o danej społeczności. W ostatnim czasie księgi metrykalne cieszą się sporą popularnością nie tylko wśród zawodowych historyków, ale i genealogów⁵. Metryki są bogatym źródłem do badań w dziedzinie onomastyki. Zawarte w nich informacje umożliwiają analizę powiązań imion dzieci z kultem świętych⁶. Możemy znaleźć wzmianki o nazwach terenowych, które często są już zapomniane. Nie każda parafia posiada swoją kronikę. Rzadziej możemy natrafić na adnotacje o ówczesnych wydarzeniach lokalnych, takich jak bitwy, kwatunki i przemarsze wojsk, pożary czy ekstremalne zjawiska pogodowe. Te i inne zapiski kronikarskie mogą pojawiać się w księgach metrykalnych pomiędzy zapisem kolejnych akt. Mogą one być jedynymi pozostałościami dla historii lokalnej z tych wydarzeń⁷. Dzięki

na których mieli podać liczbę mieszkańców z określeniem ich płci, zawodu, stanu społecznego, uwzględniając liczbę synów oraz córek; zob. C. K u l o, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 52–53.

³ Dowiadujemy się z nich także o różnych wydarzeniach z życia parafii, np. wprowadzeniu relikwii do kościoła czy kazań kościelnych; zob. A. P l i c h a, *Mińskie księgi metrykalne. Źródło wiedzy historycznej i genealogicznej*, „Rocznik Mińskomazowiecki”, T. 21: 2013, s. 39–57; A. K a c z m a r e k, *Księgi metrykalne parafii Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Dmeninie*, 2, *Liber baptisatorum, copulatorum et mortuorum parochialis in Dmenin 1723–1788*, Dmenin 2009, s. 187–198.

⁴ K. D o b r o w o l s k i, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, T. 5: 1920, s. 90–110.

⁵ Serwis Małopolskiego Towarzystwa Genealogicznego: <http://www.mtg-malopolska.org.pl> (dostęp: 5.07.2017); *Projekt genealogicznego Archiwów Państwowych w Toruniu i Bydgoszczy* – digitalizacja akt metrykalnych mieszkańców woj. kujawsko-pomorskiego, <https://www.genealogiawarchiwach.pl> (dostęp: 5.07.2017).

⁶ Zob. M. G ó r n y, *Rodzina chłopska w świetle swoich antroponomów. Studia nad kulturą nazewniczą wsi pałuckiej w XVII wieku*, Wrocław 1993.

⁷ Czasem mogą się pojawić notki z wiadomością o charakterze ogólnopolskim, a nawet światowym. Na przykład w księdze zaślubionych Koźmic Małych za lata 1785–1949 znajduje się krótki wpis: „Dn. 29/VIII 1914. Wojna europejska” (z dodaną później strzałką i wpisem: „austriacko-niemiecko światowa”). Zaraz pod nim znajduje się kolejny: „Dn. 1 IX 1939 II wojna światowa” (pisownia oryginalna), *Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Spis ksiąg metrykalnych parafii św. Klemensa w Wieliczce* przekazanych do AKMetr, sygn. II/24, s. 2.

zapiskom zawartym w księgach metrykalnych, można zebrać wiadomości na temat duchowieństwa i personelu parafialnego (dzwonników, kantorów, organistów).

Warto w tym miejscu przybliżyć nieco genezę powstania ksiąg metrykalnych⁸. Metrykami nazywamy wykazy chrztów, ślubów oraz pogrzebów (zgonów). Księgi te upowszechniły się po Soborze Trydenckim (1545–1563). Należy jednak pamiętać, że ich historia sięga III wieku n.e. Kościół bowiem już wtedy prowadził spisy katechumenów oraz spisy ochrzczonych. Imiona wiernych gminy chrześcijańskiej zapisywano w postaci dyptychów⁹. Wpis taki był ogromnym zaszczytem oraz wyrazem uznania dla prawego życia wiernego. Wykreślenie z owej księgi było równoznaczne z wykluczeniem ze społeczności wiernych. Różne były jednak cele tworzenia owych spisów. Władze rzymskie miały na uwadze sprawy podatkowo-wojskowe, natomiast wyższe duchowieństwo w XVI wieku przede wszystkim chciało utworzyć listy wiernych oraz kontrolować sprawy sakralne. W średniowieczu praktyka zapisów w zasadzie nie istniała. Zaczęła pojawiać się na nowo wraz ze zmierzchem epoki w XIV wieku we Włoszech, Francji oraz Hiszpanii¹⁰. Istnieje pogląd, iż genezy średniowiecznego zapisu zgonów i ślubów należy szukać w naturze finansowej, gdyż rejestry te umożliwiały zestawianie dochodów, z których pełniący posługę wikariusze rozliczali się ze swoimi proboszczami¹¹. Rozpowszechnianie się ksiąg metrykalnych w niektórych diecezjach Europy zachodniej było konsekwencją statutów synodalnych. Pierwsze rozporządzenie w tej kwestii pochodziło z 1406 roku i zostało wydane przez biskupa z Nantes. Kolejne natomiast, z roku 1463, ogłoszone w Konstancji, dotyczyło nakazu sporządzania rejestrów chrztów¹². Osiemnaście lat później synod w Tournai nakazał administratorom kościołów parafialnych prowadzenie ksiąg ochrzczonych. Jednak w obliczu licznych uchybień w tej kwestii ze strony proboszczów, synod w Alcalá z 1497 roku

⁸ C. K u k l o, *Staropolska rejestracja metrykalna ślubów, chrztów i pogrzebów w warstwie badawczym historyka* [w:] *Człowiek w teatrze świata. Studia o historii i kulturze dedykowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji osiemdziesiątych urodzin*, red. B. Popiołek, Kraków 2010, s. 38–52; M. W y ż g a, *Księgi metrykalne parafii Wszystkich Świętych w Rudawie pod Krakowem*, „Małopolska”, R. 13: 2011, s. 165–188.

⁹ J. K u r p a s, *Początki ksiąg metrykalnych*, „Arch. Bibl. Muz. Kośc.”, T. 2: 1961, s. 11.

¹⁰ W parafii Arezzo we Włoszech znajduje się księga chrztów z 1314 roku, a w farze Givry we Francji rejestr pogrzebów z 1334 roku oraz ślubów z 1336 roku; zob. R. K o t e c k i, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji chełmińskiej, gnieźnieńskiej, płockiej i wrocławskiej)*, „Nasza Przyszłość”, T. 112: 2009, s. 135–179.

¹¹ Z. S u ł o w s k i, *O finansowej genezie polskiej rejestracji zgonów*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 9: 1976, s. 57–66.

¹² J. K u r p a s, dz. cyt., s. 19.

ponownie narzucił obowiązek prowadzenia owych wykazów, dodając do nich księgi zaślubionych oraz spowiadających się na Wielkanoc¹³. Reformacja w znacznym stopniu przyspieszyła upowszechnienie się rejestracji metrykalnej w Europie. Zarówno władze kościołów protestanckich, jak i katolickiego, chciały posiadać realny spis swoich wiernych, co jednocześnie wymuszało sumienny zapis w księgach. Wagę przydatności metryk kościelnych zaczęto podnosić na synodach m.in. w 1539 roku w Hildesheim, a także dziewięć lat później w Augsburgu. Doskonałym świadectwem znaczenia jakie zyskiwały księgi metrykalne jest treść VIII dekretu Synodu Augsburskiego, który nakazywał proboszczom lub prezbiterom prowadzić zapis: ochrzczonych, komunikujących¹⁴, zawierających małżeństwo oraz zmarłych¹⁵. W dalszym ciągu nie podano konkretnych wytycznych, dlatego zapis był prowadzony według różnych zasad.

Wiadomo dalej, że obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych (chrztów oraz zaślubionych) został uregulowany dopiero podczas ostatniej fazy obrad, tj. 24. sesji Soboru Trydenckiego, 11 listopada 1563 roku. Decyzję o obowiązku rejestracji należało wiązać bezpośrednio z uchwałami dotyczącymi małżeństw. Zdecydowano wtedy, iż zawarcie związku małżeńskiego uznaje się za ważne i nierozzerwalne, kiedy dwoje ludzi niemających żadnych przeszkód, wyrazi zgodę na sakrament przed proboszczem lub jego pełnomocnikiem w obecności minimum dwóch lub trzech świadków¹⁶. Od tej pory obowiązkiem było posiadanie w każdym kościele parafialnym księgi, do której proboszcz winien wpisać: imiona i nazwiska nupturientów oraz świadków, a także datę oraz miejsce, w którym dokonano zaślubin¹⁷. Brak zapisu mógł spowodować uznanie przez sąd kościelny małżeństwa za nieważne. W 1614 roku zostały ogłoszone przez papieża Pawła V normy nazywane *Rytuałem Rzymskim*. Zawarte w nich reguły wprowadzały konkretne wytyczne na temat tego, jakie rodzaje ksiąg powinny posiadać poszczególne parafie.

¹³ B. K u m o r, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, KHKM, R. 14: 1966, s. 65–75.

¹⁴ Tamże, przyjmujących komunie.

¹⁵ *Libro apud ecclesias suas habeant quatuor: primum, in quo baptisatorum; secundum, in quo statuto ab ecclesia tempore confitentium et communicantium; tertium, in quo eorum, qui matrimonia in facie ecclesiae contraxerunt, et quartum, in quo mortuorum nomina et cognomina et ecclesiastice sepulturae traditorum cum annotatione diei et anni describantur*; zob. *Synodus Augustensis a. 1548* [w:] *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J.D. Mansi, vol. 32, Parisiis 1802, col. 1302. (wydanie dostępne w internetowej bibliotece Gallica: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k51617m/f658.chemindefer.CadresPage> (dostęp: 1.08.2016)).

¹⁶ J. G r e ź l i k o w s k i, Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545–1563)? *Refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad*, „Prawo Kanoniczne”, T. 46: 2003, nr 3/4, s. 171–226.

¹⁷ *Coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligenter apud se custodiat*; zob. *Dokumenty soborów powszechnych*. T. 4: (1511–1870) *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 723.

Obok wprowadzonego już, zgodnie z uchwałą Soboru Trydenckiego, rejestru ochrzczonych (*liber baptisatorum*) i rejestru małżeństw (*liber matrimoniorum*) zostały wymienione trzy całkowicie nowe, tj. rejestr bierzmowanych (*liber confirmatorum*), zmarłych (*liber defunctorum*) oraz spis parafian (*liber status animarum*)¹⁸.

Na ziemiach polskich metryki chrztów i ślubów w poszczególnych diecezjach prowadzono już w XV i XVI wieku, jeszcze przed decyzją soboru w Trydencie. Jest wielce prawdopodobne, że prowadzenie ksiąg było uregulowane wcześniejszymi decyzjami synodów¹⁹. W statutach synodalnych biskupa krakowskiego Tomasza Strzępińskiego z 1459 roku znajduje się zapis pod tytułem *De registris sive de metricis habendis*²⁰. W jego treści zawarto przepis, zobowiązujący plebanów z diecezji krakowskiej do posiadania księgi nazwanej *regestrum seu metricam*, w której miały być zapisywane metryki chrztów oraz zaślubin²¹. Pozwala to twierdzić, że rejestracja wiernych na ziemiach polskich była już znana i praktykowana sto lat przed wydaniem dekretu *Tametsi*²², choć prawdopodobnie należało to do rzadkości. Po Soborze Trydenckim pierwszym zjazdem biskupów, który odbył się na ziemiach polskich i ustosunkował się do postanowień zawartych w Trydencie był synod wrocławski, który odbył się w kwietniu 1579 roku. Przodował mu biskup Stanisław Karnkowski, późniejszy prymas²³. Zdecydowanie do najważniejszych w okresie potrydenckim należał synod w Piotrkowie z 1607 roku, któremu przewodniczył ówczesny prymas Polski Bernard Maciejowski. Podjęte tam decyzje nakazywały prowadzenie w każdej parafii ksiąg ochrzczonych, bierzmowanych, zaślubionych, komunikujących się na Wielkanoc oraz statystyk parafialnych. Zostały również podane szczegółowe wytyczne dotyczące sporządzania wpisów mające na

¹⁸ I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 199; H. Krajewska, *Wstęp [w:] Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce. Informator*, oprac. A. Laszuk, Warszawa 2000, s. I.

¹⁹ P. B o b e r, *Z dziejów synodów dawnej diecezji krakowskiej w XIV, XV, XVI w.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, R. 3: 1956, z. 1, s. 75–117.

²⁰ B. K u m o r, *Spisy kościelne ludności w Małopolsce w XVIII wieku [w:] Przelomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku. Pamiętniki*, T. 3, Cz. 1, Toruń 2001, s. 255–260.

²¹ R. K o t e c k i, dz. cyt., s. 135–179.

²² Postanowienie dotyczące zawierania małżeństw uchwalone na Soborze Trydenckim; zob. A. S a r m i e n t o, *Małżeństwo chrześcijańskie*, red. nauk. K. Gryz, Kraków 2008, s. 172; G. L i n d, *Common Law Marriage: A Legal Institution for Cohabitation*, Oxford-New York 2008, s. 120–121.

²³ R. K o t e c k i, dz. cyt., s. 135–179. Analizując postanowienia synodu z 1568 roku, można stwierdzić, że biskup Karnkowski, w krótkim czasie po wydaniu dekretu, zalecił prowadzenie ksiąg w diecezji wrocławskiej; zob. J. G r e ź l i k o w s k i, *Biskup Stanisław Karnkowski jako ustawodawca. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej w diecezji wrocławskiej*, „Studia Wrocławskie”, T. 7: 2004, s. 355–368.

celu ujednolicenie metryk²⁴. Księgi zmarłych zostały natomiast wprowadzone w 1631 roku na podstawie tzw. Rytuału Piotrowskiego²⁵. Rzetelność oraz sumiennność prowadzenia ksiąg była sprawdzana przez biskupów podczas wizytacji w parafiach²⁶.

Najstarszymi zachowanymi księgami metrykalnymi w Polsce są metryki zgonów kościoła Najświętszej Maryi Panny w Gdańsku, obecnie przechowywane w Archiwum Państwowym w Gdańsku²⁷. Pierwszy wpis zanotowano w nich w 1537 roku. Warto zauważyć, że są to księgi z kościoła ewangelicko-augsburskiego. Najstarszymi zachowanymi metrykami katolickimi są spisy zaślubionych kościoła Mariackiego w Krakowie za lata 1548–1585²⁸.

Miasto Wieliczka nie posiada obfitych materiałów źródłowych dotyczących historii swego społeczeństwa w dobie staropolskiej. Te przypadły podczas wielu pożarów, które nękały miasto²⁹. Z tego powodu księgi metrykalne stają się podstawowym źródłem wiedzy o ludziach, którzy zostali już w większości zapomniani. Wielickie rejestry metrykalne zachowane od 1591 roku dla chrztów i ślubów oraz od 1746 dla zgonów zostały przekazane w 2004 i 2006 roku przez proboszcza Zbigniewa Gerle do Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie. Na uwagę zasługuje kompletność i dobry stan zewnętrzny archiwaliów. Jedyną poważną luką w ciągłości jest brak ksiąg z ostatniego ćwierćwiecza XVII wieku.

Z Wieliczką i jej parafią związane były dwie wielkie rodziny szlacheckie, tj. Lubomirscy³⁰ i Morsztynowie³¹. O ile Morsztynowie, którzy osiedlili się

²⁴ A. H a m r y s z c z a k, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, T. 1: 2009, s. 109–135.

²⁵ B. K u m o r, dz. cyt., s. 65–75.

²⁶ I. G i e y s z t o r o w a, *Wstęp do demografii...*, s. 67; też, *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku*, KHKM, R. 19: 1971, nr 4, s. 584–586.

²⁷ *Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach...*, s. 88.

²⁸ M. W y ż g a, *Archiwa parafialne w badaniach nad historią lokalną*, „Małopolska”, R. 16: 2014, s. 45–53.

²⁹ S. W r ó b l e w s k i, *Staropolskie akta miasta Wieliczki w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, „Klio”, T. 20: 2012, s. 235–250.

³⁰ W drugiej połowie XVI wieku wieś Siercza należała do Sebastiana Lubomirskiego, dzierżawcy żup krakowskich. Jego syn Stanisław Lubomirski wybudował w latach dwudziestych XVII wieku kopalnię soli – szyb „Kunegunda”. Po jego śmierci szyb odziedziczyli jego trzej synowie; zob. J. P i o t r o w i c z, *Rola Sierczy w latyfundium Lubomirskich i jej późniejsze losy (do 1772)* [w:] *Siercza. Dach Wieliczki*, 2, red. J. Piotrowicz, B. Krasnowolski, W. Żyznowski, Siercza 2017, s. 102–137.

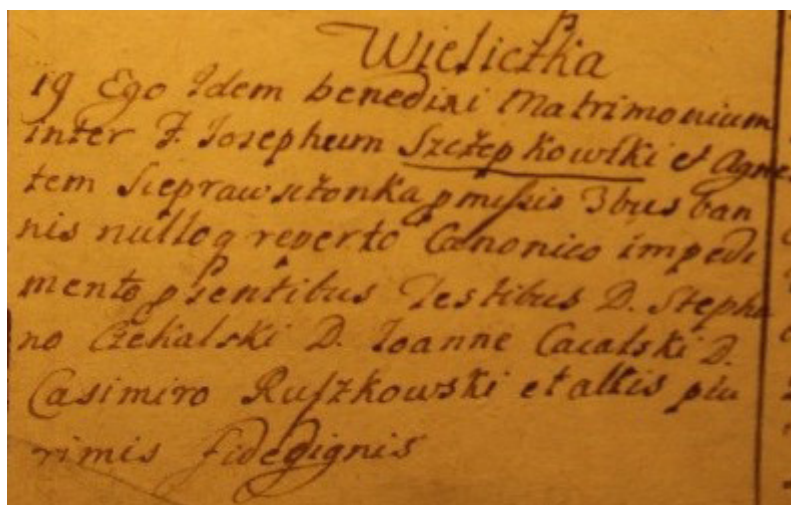
³¹ W okresie staropolskim z Morsztynów wywodziło się kilku wysoko postawionych urzędników żupy wielickiej; zob. K. N i e s i e c k i, *Herbarz polski*, Lipsk 1841, s. 466; A. P r z y b o ś, *Morsztyn (Morstin) Władysław* [w:] PSB, T. 21, s. 830–832; A. L i n k - L e n c z o w s k i, *Morsztyn (Morstin) Andrzej Michał* [w:] PSB, T. 21, s. 802.

1. Strona tytułowa najstarszej księgi zmarłych Parafii św. Klemensa w Wieliczce, 1746 r.; źródło: Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Księga zgonów 1, 1746–1776 (bez sygn.)

poza miastem są notowani w księgach metrykalnych jako rodzice chrzestni czy świadkowie ślubów³², o tyle na ślad Lubomirskich nie udało mi się jeszcze natrafić.

Księgi metrykalne parafii św. Klemensa w Wieliczce w okresie wczesnonowożytnym stanowią kopalnię wiedzy o mieszkańcach tego miasta. Dość powiedzieć, że szacunkowa liczba wpisów metrykalnych wynosi 79 tysięcy³³. Wartość badawczą należy ocenić wysoko, ponieważ wskaźnik urodzenia/małżeństwa dla całego badanego okresu z uwzględnieniem drobnych luk i braków wynosi 4,22³⁴. Należy mieć zatem nadzieję, że wyniki badań pokażą niezbadany jeszcze obraz ludności zamieszkującej miasto, z największą żupą solną na terenach Rzeczypospolitej przedrozbiorowej.

2. Metryka ślubu Józefa Szczepkowskiego z Agnieszką Sieprawszczonką z 19 stycznia 1763 r.; źródło: Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, Księga chrztów 11, 1760–1779 (bez sygn.)

Analiza danych masowych może być uzupełniona bardziej szczegółowymi badaniami nad poszczególnymi osobami. Każda zapiska metrykalna

³² Np.: Jan Morsztyn w dniu 10 lutego 1602 roku był świadkiem ślubu Alberta, syna Stanisława i Jadwigi Korzeczek z Dalewic oraz Jadwigi, córki Jana i Doroty Borek z Niegowic; zob. AKMetr, *Księga chrztów parafii Wieliczka nr 2, 1602–1618*, s. 3; Aleksander Morsztyn 12 maja 1641 roku był świadkiem ślubu Jana Krupki i Barbary Michalszczanki; zob. AKMetr, *Księga chrztów parafii Wieliczka nr 3, 1619–1649*, s. 224.

³³ Śluby: 12 600; chrzty: 55 000; pogrzeby: 11 100.

³⁴ Współczynnik wskazuje, iż na jeden ślub przypadało 4,2 chrztów. Za świadectwo dobrej jakości rejestracji uznaje się wskaźnik powyżej 4,0 dla miast oraz 4,5 dla wsi; zob. C. K u k l o, *Demografia...*, s. 52–53. s. 177.

może wnieść pewien zasób wiadomości o dawnych wieliczanych. Przykładem metryka ślubu zawartego we wtorek, 18 lipca 1623 roku w wielickim kościele parafialnym. Wynika z niej, że ślubu udzielił wikary Wojciech Połaniecki. Małżeństwo zawarli Walenty, syn Wojciecha i Agnieszki Kowalowskich z Mogilan oraz Zofia, córka Wojciecha i Anny Górskich ze Zgłobic. Świadkami ślubu byli szlachcic Mateusz Kawęcki oraz określony jako „pan” (D. – Dominus) Marcin Krogulecki, pisarz żupy wielickiej. W ostatnim zdaniu jest informacja o trzech zapowiedziach przedślubnych. Interesujące są miejsca pochodzenia nupturientów oraz predykaty stanowe świadków ślubu. Pan młody wywodził się z osady odległej od Wieliczki o 17 km, a panna młoda aż o 64 km. W tym przypadku oboje zapewne znaleźli zatrudnienie w mieście żupnym i tu się poznali. Opis obojga świadków świadczy o ich niezłej pozycji w mieście, a obecność na ślubie była wyrazem pewnego uznania dla nowożeńców, może podległych im pracowników lub służby³⁵.

Innym interesującym przykładem jest metryka zamieszczona na ilustracji 2. Ślubu udzielił ksiądz Michał Barwulski wikariusz wielicki. Przed ołtarzem stanęli sławetny (litera F. zapewne od łacińskiego *famatus*, czyli predykat oznaczający mieszczanina) Józef Szczepkowski i Agnieszka Sieprawszczonka. Ślub poprzedziły trzy zapowiedzi, a świadkami zostali panowie Stefan Czekalski, Jan Cacalski i Kazimierz Ruszkowski. Metryka ta posiada mniej informacji niż poprzednia. Należy jednak zauważyć, że nazwisko panny młodej wskazuje na to, że pochodziła zapewne z nieodległej wsi Siepraw, a brak predykatu stanowego może oznaczać, że była córką chłopską, która przybyła do miasta w poszukiwaniu pracy i tu założyła rodzinę z mieszczańinem wielickim.

Podsumowując, księgi metrykalne stanowią istotny materiał badawczy do odtworzenia lokalnych społeczności, zwłaszcza jeżeli nie zachowały się inne źródła. Na podstawie metryk Parafii św. Klemensa w Wieliczce można zobrazować przede wszystkim zdarzenia demograficzne, zrekonstruować rodziny mieszczańskie, próbować odtworzyć katalogi urzędników, duchowieństwa i służby kościelnej, słowem – społeczeństwo miasta.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

AKMetr, Księga chrztów parafii Wieliczka nr 2 1602–1618

AKMetr, Księga chrztów parafii Wieliczka nr 3 1619–1649

AKMetr, Spis ksiąg metrykalnych Parafii św. Klemensa w Wieliczce przekazanych do AKMetr, sygn. II/24

³⁵ Więcej o stanie szlacheckim w mieście; zob. F. K i r y k, *Szlachta w Wieliczce na przełomie XVI i XVII wieku*, „Studia Historyczne”, R. 25: 1982, z. 1, s. 3–25.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Dokumenty soborów powszechnych, T. 4: Lateran V, Trydent, Watykański I, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004

A. Kaczmarek, *Księgi metrykalne parafii Świętych Apostołów Szymona i Judy Tadeusza w Dmeninie*, 2: *Liber baptisatorum, copulatorum et mortuorum parochialis in Dmenin 1723–1788*, Dmenin 2009

OPRACOWANIA

J. Baszanowski, *Przemiany demograficzne w Gdańsku w latach 1601–1846*, Gdańsk 1995; P. Bober, *Z dziejów synodów dawnej diecezji krakowskiej w XIV, XV, XVI w.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, R. 3: 1956, z. 1

K. Dobrowolski, *Znaczenie metryk kościelnych dla badań naukowych*, „Roczniki Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, T. 5: 1920

I. Gięsztorowa, *Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku*, KHKM 19: 1971

I. Gięsztorowa, *Rodzina staropolska w świetle badań demograficznych. Zarys problematyki*, [w:] *Spółeczeństwo Staropolskie*, T. 2, red. A. Wyczański, Warszawa 1979

I. Gięsztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976

M. Górny, *Rodzina chłopska w świetle badań antroponimów. Studia nad kulturą nazewniczą wsi pałuckiej w XVII wieku*, Wrocław 1993

J. Gręźlikowski, *Biskup Stanisław Karnkowski jako ustawodawca. Wkład w dzieło recepcji reformy trydenckiej w diecezji wrocławskiej*, „Studia Wrocławskie”, T. 7: 2004

J. Gręźlikowski, *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545–1563)? Refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad*, „Prawo Kanoniczne”, T. 46: 2003

A. Hamryszczak, *Materiały do badań genealogicznych w zasobach Instytutu Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL w Lublinie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, T. 1: 2009

M. Kędelski, *Zaludnienie prawobrzeżnej Ukrainy w drugiej połowie XVIII wieku*, „Przesł. Demogr. Pol.”, T. 18: 1990

F. Kiryk, *Szlachta w Wieliczce na przełomie XVI i XVII wieku*, „Studia Historyczne”, R. 25: 1982, z. 1

K. Korenda, *Rejestracja metrykalna parafii Pszczew z XVII wieku*, „Przesł. Demogr. Pol.”, T. 24: 2003

R. Kotecki, *Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła Katolickiego (ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa diecezji Chełmińskiej, Gnieźnieńskiej, Płockiej i Włocławskiej)*, „Nasza Przyszłość”, T. 112: 2009

H. Krajewska, *Wstęp [w:] Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce. Informator*, oprac. A. Laszuk, Warszawa 2000

Księgi metrykalne i inne źródła do historii lokalnej, ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz tożsamości historycznej mieszkańców, red. M. Wyżga, Kraków, Raciborowice 2011

Księgi metrykalne i stanu cywilnego w archiwach państwowych w Polsce. Informator, oprac. A. Laszuk, Warszawa 2000

C. Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009

C. Kukło, *Staropolska rejestracja metrykalna ślubów, chrztów i pogrzebów w warsztacie badawczym historyka [w:] Człowiek w teatrze świata. Studia o historii i kulturze dedykowane*

- Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu z okazji siedemdziesiątych urodzin, pod red. B. Popiołek, Kraków 2010
- B. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, KHKM, R. 14: 1966
- B. Kumor, *Spisy kościelne ludności w Małopolsce w XVIII wieku* [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Wrocław 15–18 września 1999 roku. Pamiątki*, T. 3, cz. 1, Toruń 2001
- H. Kurowska, *Rekonstrukcja rodziny gubińskiej w pierwszej połowie XVIII wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 26: 2005
- J. Kurpas, *Początki ksiąg metrykalnych*, „Arch. Bibl. Muz. Kośc.”, T. 2: 1961
- G. Lind, *Common Law Marriage: A Legal Institution for Cohabitation*, Oxford-New York 2008
- A. Link-Lenczowski, *Morsztyn (Morstin) Andrzej Michał* [w:] PSB, T. 21
- P. Łozowski, *Demografia rodziny mieszczańskiej w Starej Warszawie w pierwszej połowie XV wieku*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 34: 2014
- K. Mik, *Ruch naturalny i rozwój Krakowa w drugiej połowie XVIII w.*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 2: 1969
- K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, Lipsk 1841
- E. Piasecki, *Ludność parafii bejskiej (woj. kieleckie) w świetle ksiąg metrykalnych z XVIII–XX w. Studium demograficzne*, Warszawa 1990
- J. Piotrowicz, *Rola Sierczy w latyfundium Lubomirskich i jej późniejsze losy (do 1772)* [w:] *Siercza, dach Wieliczki 2*, red. J. Piotrowicz, B. Krasnowolski, W. Żyżnowski, Siercza 2017
- A. Plich, *Mińskie księgi metrykalne : źródło wiedzy historycznej i geneologicznej*, „Rocznik Mińsko-Mazowiecki”, T. 21: 2013
- A. Przyboś, *Morsztyn (Morstin) Władysław* [w:] PSB, T. 21
- A. Sarmiento, *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, Kraków 2008
- K. Skrzężyna, *Seks w małym mieście. Życie intymne mieszkańców Słomnik w XVIII w.* [w:] *Ciało, seksualność, pornografia w perspektywie historycznej*, red. P. Jędrzejewski, K. Szlęzak, G. Szuster, Kraków 2015
- Z. Sułowski, *O finansowej genezie polskiej rejestracji zgonów*, „Przeszł. Demogr. Pol.”, T. 9: 1976
- S. Wróblewski, *Staropolskie akta miasta Wieliczki w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, „Klio”, T. 20: 2012
- M. Wyżga, *Archiwa parafialne w badaniach nad historią lokalną*, „Małopolska”, R. 16: 2014
- M. Wyżga, *Księgi metrykalne parafii Wszystkich Świętych w Rudawie pod Krakowem*, „Małopolska”, R. 13: 2011
- M. Wyżga, *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej*, Kraków 2011
- M. Wyżga, *Parafia św. Jakuba Apostoła w Więclawicach i jej rejestracja metrykalna z XVII–XVIII wieku. W stronę monografii historycznej* [w:] *Wpływ Roku Jakubowego na rozwój kultu i drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Kraków 2011

NETOGRAFIA:

<http://www.mtg-malopolska.org.pl/> (dostęp: 5.07.2017)

<https://www.genealogiawarchiwach.pl/> (dostęp: 5.07.2017)

Synodus Augustensis a. 1548 [w:] *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. J.D.

Mansi, vol.32, Parisiis 1802, col.1302. (wydanie dostępne w internetowej bibliotece Gallica:

<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k51617m/f658.chemindefer.CadresPage> (dostęp: 1.08.2016)

SUMMARY

Jakub Pieczara

THE OLD-POLISH REGISTERS OF THE ST CLEMENT PARISH IN WIELICZKA
AS A SOURCE OF THE LOCAL HISTORY RESEARCH

The subject matter of the article are registers of the St Clement parish in Wieliczka and their usage to research the local history. At the beginning the author explains to the reader the history, form and purpose of making ecclesial recordings of population. He also points out what kind of research is done using parish registers and what kind of information can be found in them. By the example of the St Clement parish the author emphasizes the importance of ecclesial archives; in many cases they are almost the only one source of information concerning the area's society, such as for instance Wieliczka. The author presents introductory dates about the natural movement of people in the mentioned parish. The article is enriched by parish registers prints with descriptions how to read and use them to research the local history.

KEY WORDS: WIELICZKA – HISTORICAL DEMOGRAPHY – PARISH REGISTERS – NATURAL
MOVEMENT OF PEOPLE – OFFICIALS – SOCIETY

Jakub Pieczara – e-mail: jakubpieczara1@gmail.com